

TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMASINING MAQSADI VA MUAMMOLARI

Avazova Farangiz Ixtiyor qizi
Sharof Rshidov nomidagi Samarqand davlat universiteti 1-
bosqich doktoranti
Ilmiy rahbar: pfd. G'.H. Hamroyev

farangizavazova97@gmail.com

rcid: <https://orcid.org/0000-0002-2745-6324>

ЦЕЛЬ И ПРОБЛЕМЫ НАВЫКА ПОНИМАНИЯ НА СЛУХ

Авазова Фариназ Ихтият кызы
Докторант 1 - го этапа Самаркандского
государственного университета имени Шарафа Ршидова
Научный руководитель: ПФД. G'.H. Хамроев

PURPOSE AND PROBLEMS OF LISTENING COMPREHENSION SKILLS

Avazova Farangiz volitional daughter
1st stage doctoral student of Samarkand State
University named after Sharaf Rshidov
Scientific leader: pfd. G'.H. Hamroyev

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda tinglab tushunish ko'nikmasining ona tili darolarida tutgan o'rni, o'quvchilarda ushbu ko'nikma yuzasidan tushuncha hosil qilish, ularni ushbu ko'nikma topshirig'i bilan ishlashga o'rgatish, tinglab tushunish ko'nikmasining chet elda va ona tili darolarimizda o'qitilishi, muammolari va yechimlari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: kommunikativ qobiliyatlar, tinglab tushunish, nutquy kompetensiya, lingvistik bilimlar, nolingvistik bilimlar, "mikrofon oldida, nutq", topshiriq.

Аннотация: В этой статье рассматривается роль навыка понимания на слух на уроках родного языка сегодня, формирование у учащихся понимания этого навыка, обучение их работе с заданием этого навыка, обучение навыку понимания на слух за рубежом и на наших уроках родного языка, проблемы и решения.

Ключевые слова: коммуникативные способности, понимание на слух, речевая компетентность, лингвистические знания, нелингвистические знания, "перед микрофоном, речь", задание.

Annotation: this article will talk about the role of listening comprehension skills in native language lessons today, how students develop an understanding of this skill, teach them to work with this skill assignment, and how listening comprehension skills can be taught abroad and in our native language lessons, problems and solutions.

Key words: communicative abilities, listening comprehension, competence, linguistic knowledge, non-linguistic knowledge, "before the microphone, speech", assignment.

KIRISH. Tinglash – eshitish faoliyati davomida ma'lumotni tushunish qobiliyatiga ega bo'lishni yoki yozma og'zaki muloqotda ma'lumot uzatish qobiliyatiga ega bo'lishni anglatadi. Bu tinglangan narsani tushunish, muloqot qilish va javob berish qobiliyati bilan bog'liq. Yaxshi tinglash qobiliyatiga ega bo'lish til o'rganuvchilar tomonidan o'zlashtirilishi kerak bo'lgan asosiy ko'nikmalardan biridir, chunki u muloqot jarayoni bilan chambarchas bog'liqdir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METOD.

O'quvchilarning kommunikativ qobiliyatlari ularning tinglash qobiliyatlari bilan birgalikda yaxshi ishlaydi. Chunki har qanday muloqotda ham aytilgan fikrni tinglab to'g'ri tushunish orqali unga aniq javob berish mumkin, ya'ni to'g'ri muloqotga kirishish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, agar tinglash jarayoni ko'nikma hosil qilinib kompetentlik bilan qo'llab-quvvatlanmasa, muloqot yaxshi ishlaymaydi, kommunikativlik kamayadi. Bugungi kunda ona tili o'qitishdan asosiy maqsad ham ayni kommunikativlikni oshirish, o'quvchi nutqini to'g'ri va ravon shakllantirishdir. Tinglash esa kundalik muloqot jarayonida asosiy o'rinda turadigan faoliyatlardan biridir.

MUHOKAMA. Tajribalarga asosan insonlarning 35% tinglash, 35% gapirish, 16% yozish va 9% o'qish jarayoni bilan mashg'ul bo'lar ekan¹. Shunday ekan, tinglash jarayoni to'g'ri tashkil etilmasa muloqot maqsadga muvofiq bo'lmaydi. Bugungi kunda ingliz tilini o'rganish ommalashib bormoqda. Ingliz tilini o'rganuvchilar uchun eng qiyin ko'nikmalardan biri bu tinglab tushunish ko'nikmasidir. Ingliz tili o'rganuvchilari ushbu qobiliyatni to'g'ri shakllantirishlari uchun avvalo, tinglovchilar lug'at, grammatika, talaffuz va boshqa til komponentlari kabi asosiy til bilimlari bilan boyitishlari kerak. O'zbek tilida ham xuddi shunday, o'quvchilar dastlab, lingvistik bilimlarini mustahkamlab olishlari zarur. Chunki topshiriqlar bevosita grammatika va lug'at boyligi bilan uzviy bog'liq bo'ladi. Ingliz olimi Brown tinglashda ishlatiladigan ikki xil bilim borligini ta'kidlaydi; lingvistik va nolingvistik bilimlar². Tinglab

tushunish bo'yicha tilshunoslik bilimlari o'quvchilarning fonologiya, sintaksis, leksika, semantika va nutq tuzilishini tushunish qobiliyatlari bilan bog'liq. Demak, nolingvistik bilimlar mavzu, kontekst va umumiy bilimlar haqidagi tushunchalardir. Ularning ikkalasi ham eshitish ma'lumotlarni tushunish jarayonida juda zarur, chunki tinglash murakkab jarayondir. Demak, tinglash jarayonida o'quvchi bor bilimlarini va diqqatini ishga solishi kerak bo'ladi. Suhbat yoki monologda so'zlovchilar tomonidan qo'llaniladigan so'zlarning ma'nosini va ma'nodoshlarini yaxshi bilmaslik tinglovchilarning ma'lumot olish qobiliyatiga ta'sir qiladi, ayniqsa, odatda hali ham so'z boyligi cheklangan, shevalardan holi bo'lmagan til o'rganuvchilari topshiriqlarda qiyinchilikka ucharashadilar. Ular nutq jarayonida ma'lumotlarni uzatish va qabul qilishda jiddiy muammolarga duch kelishadi. Tinglovchilarning tinglash faoliyatidagi mahoratiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan yana bir omil ularning har bir so'zning talaffuzini to'g'ri bilish qobiliyati bilan bog'liq, chunki muloqot jarayonida: so'zlar, iboralar va jummalarni talaffuz jarayonida bir-birdan ajratib bo'lmaydi. Demak, o'quvchilar tinglash faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun o'zlarining asosiy "til bilimlarini": intonatsiya, tinglash strategiyalarini, talaffuz va grammatikalarini takomillashtirib borishlari shart. Ingliz olimi Bak tinglab tushunish topshirig'ini ishlashda va tuzishda e'tiborga olinishi kerak bo'lgan ba'zi komponentlar mavjudligini ham ta'kidlaydi. Ular: fonologiya, urg'u, prozodik xususiyatlar, nutq tezligi, to'xtamlar va nutq tuzilishi. Boshqacha qilib aytadigan bo'lsak, tinglab tushunish jarayonida tinglovchilar ushbu komponentlar bilan shug'ullanadilar. Bundan tashqari, o'quvchilar dolzarb muammolar, tarix, ilmiy tadqiqotlar va boshqa mavzular bilan bog'liq umumiy bilimlarga ega bo'lishlari kerak, chunki har bir muloqot jarayoni maqsadli taqdim etilgan asosiy ma'lumotlarga egadir. Talabalar tushunish jarayonida ularga oson bo'lishi uchun pastdan yuqoriga yoki yuqoridan pastga strategiyalarni ham qo'llashlari mumkin³. Pastdan yuqoriga strategiyasida o'quvchilar tinglash jarayonini

¹ Kelly M. Active listening for the classroom. Retrived 3.2014.

² Brown S. Teaching listening. New York: Cambridge university press.2016

³ Brown S. Teaching listening. New York: Cambridge university press.2016.

boshlashdan oldin audioda muhokama qilinishi mumkin bo'lgan mavzu bo'yicha o'zlarining asosiy bilimlarini faollashtirib oladilar. Qo'yilishi mumkin bo'lgan mavzu yuzasidan o'zlarida mavjud bo'lgan bilimlarni tezlikda eslab oladilar. Yoki dialoglarda nima haqida suhbat borishini faraz qilib oladilar. Yuqoridan pastga strategiyasida esa o'quvchilar tinglash jarayonini audiomatni tinglash orqali topshiriqni ishlashni boshlashlari mumkin. Muxtasar qilib aytganda, talabalar tinglash faoliyatida tinglash strategiyalarini qo'llash qobiliyatiga ega bo'lishlari kerak. Biroq, bu strategiya va natijalarga amaliy mashg'ulotlarsiz, mashq qilmasdan erishib bo'lmaydi. O'quvchilarning tinglash amaliyoti ham ularning tinglab tushunish ko'nikmasini oshirishning ta'sirli omillaridan biridir. Ular o'z mahoratlarini oshirish, ayniqsa, ma'ruzachilar tomonidan aytilgan monolog yoki dialoglarni tushunishda juda ko'p amaliyotga ega bo'lishlari zarur. Tajriba sinovi o'tkazilganda, o'quvchilarning ta'kidlashicha, ma'ruzachi nutqi o'quvchilarni ko'plab chalkashliklarga olib keladi, hatto o'qituvchi audioni ikki yoki uch marta qo'ygan bo'lsa-da. Aslida, bu katta muammo emas, ular faqat ona tilida so'zlashuvchilarning muloqot qilish uslublarini yaxshi bilishmaydi yoki nutqda asosan shevalardan foydalanib, adabiy til me'yorlariga amal qilishmaydi, yoki sinonim so'zlar bilan bog'liq muammolari bor.

NATIJALAR. (Chet elda, asosan, ingliz tilida so'zlashuvchi mamlakatlarda ingliz tilini o'qitishda tinglab tushunish ko'nikmasi va uning topshiriqlari ustida samarali ishlar olib borilganini ko'rish mumkin. Ushbu jarayonlar esa uzoq tarixga ega ekanligini yaqqol ko'zga tashlanadi. Aynan shu sohaga oid dissertatsiya, monografiyalar, hattoki tajriba sinovlari uchun laboratoriyalar tashkil etilganligi e'tiborga loyiqdir. Bugungi kunda eng ommalashgan chet tilini bilish darajasi bo'yicha olinadigan sertifikatlarda ham tinglab tushunish ko'nikmasi asosiy o'rinni egallovchi ko'nikmalardan biri sanaladi. Ammo o'zbek tilini o'qitish jarayonida tinglab tushunish ko'nikmasi biroz nazardan chetda qolmoqda. Biz asosan, e'tiborimizni grammatika o'qitishga qaratib qoldik va til o'qitish jarayonimiz ham bir joyda deysinib qoldi. Bu hodisa esa o'quvchilar nutqini ravon va erkin bayon etishlaridagi katta to'siqlardan biriga aylanib qoldi. O'quvchilarda doim grammatik

savodxonlik rivojlandi va nutqiy savodxonlik esa kamayib ketdi. E'tibor qaratadigan bo'lsak, hatto bugungi kundagi ona tilini bilish darajasini belgilab beruvchi "milliy sertifikat"imizda ham aynan tinglab tushunish ko'nikmasiga doir topshiriqlar mavjud emas. Ammo, yangi avlod darsliklarimiz bu ko'nikmani chetlab o'tmaganligi, jahonda ta'lim sifati rivojlangan davlatlarning ona tili darsliklariga hamohangroq tarzda yaratilganligi, o'quvchini katta hayotga va erkin fikrlashga, dunyoviy bilimlarini kengaytirishga xizmat qilishi bilan ajralib turadi. Ammo, topshiriqlarni ishlab chiqishda, xususan tinglab tushunish topshiriqlarini tuzishda bir xillikka va kamchiliklarga yo'l qo'yganliklarini ko'rishimiz mumkin. Har bir mavzudan keyin shu mavzuga oid nutqiy ko'nikmalarni shakllantiruvchi 4 ta kompetensiyaga oid topshiriqlar kiritilmaganligi va aynan tinglab tushunish ko'nikmasiga doir topshiriq juda ham kamligi, topshiriqqa doir audiomatnlarning bitta tizimga solinmaganligi yaqqol sezilib turadi. Masalan, birgina 6-sinf ona tili kitobida darslik boshidan oxirigacha jami 14 ta "audiomatni tinglang" topshiriq mavjud ammo audiomatn nisbatan kam. Vaholanki kitob 26 ta mavzudan iborat. Topshiriqlar shakli esa deyarli bir xil. Bu esa kamroq amaliyot va mashqlarning yetishmasligidan darak beradi. Ingliz tili yoki boshqa o'qitilishi rivojlangan xalqaro tillarda esa topshiriqlar shakli kamida 4 yoki 6 qismdan iborat va ular turlichadir. Eng katta kamchilik esa, maktab yoki o'quv yurtlarimizda aynan barcha ko'nikmalar ustida ishlash uchun jihozlarning yetishmasligi yoki mavjud emasligidir.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, o'quvchilar va talabalar tinglash faoliyatini mashq qilishlari kerak, o'quvchilar tinglash qobiliyatini oshirish jarayonida til o'rganishga va lingvistik bilimlarga va ularni o'rganishga duch keladilar. Keyin, o'quvchilar va o'qituvchilar bu bosqichda hamkorlikda ishlashlari zarur. Sinfidagi o'qitish va o'quv jarayonidagidagi o'qituvchilarning roli, shuningdek, tinglash ko'nikmasini to'g'ri tashkil etish o'quvchilarning muvaffaqiyatiga olib keladi. Sinfda dars o'tish va tinglab tushunish topshiriqlarini qiziqarli tarzda taqdim etishda o'qituvchilar ba'zi amaliy ishlarni amalga oshirishlari mumkin. Masalan, topshiriqlarni taqdim etish uchun sharoit bo'lmaganda o'zlari ravon va chiroyli nutqda o'ib berishlari, yoki matnni varoqqa yozib kelib

“mikrofon oldida” usulidan foydalanib o‘quvchilardan har darsda bittasini o‘qitish orqali maqsadga erishish mumkin. Bu usul bilan nafaqat audiomatn topshiriqlari ustida ishlanadi balki o‘quvchining o‘qish savodxonligi hamda o‘quvchilarning o‘zgalarni tinglash ko‘nikmasi ham yaxshi shakllanib boradi. Ammo, barcha til o‘qituvchilari o‘quvchilarga tinglash faoliyatidagi barcha qiyinchiliklarni yengish uchun yo‘naltiruvchi intensiv tinglash sinf xonalarini taqdim eta olishlari kerak, shundagina ko‘zlangan maqsadga erishish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Azimova I, Mavlonova K, Quronov S va b. Ona tili 6- sinf;darslik.Toshkent 2022.
2. Brown S. Teaching listening. New York: Cambridge university press.2016.
3. Kelly M.Active listening for the classroom. Retrived 3.2014.
4. www.educationworld.com

